

UDK: 339.9:327]:338(497.11)(4-627EU)

Bibliid: 0025-8555, 70(2018)

Vol. LXX, br. 1, str. 11–27

Pregledni rad

Primljen 4. septembra 2017.

Odobren 4. decembra 2017.

DOI: <https://doi.org/10.2298/MEDJP1801011N>

Ekonomska determinisanost spoljne politike Srbije: krucijalna važnost evropskih integracija za domaću privredu

Goran NIKOLIĆ¹

Apstrakt: Razmena roba i usluga je najvažniji domen ekonomske saradnje Srbije sa Evropskom unijom (EU), pored priliva stranih direktnih investicija, kredita, doznaka (i donacija) koje dominantno dolaze iz ove grupe zemalja. U periodu od 2000. godine na ovamo došlo je do značajnog rasta trgovine Srbije i EU, jer su robni izvoz i uvoz rasli po dvocifrenim stopama. U istom periodu udeo EU u ukupnoj razmeni Srbije se nije bitnije promenio ako izuzmemo efekte tri proširenja EU (2004, 2007, 2013) i iznosi skoro dve trećine. Imajući u vidu da će zemlje CEFTA, izuzevši Moldaviju, u narednoj deceniji verovatno ući u EU, jasno je da će se značaj razmene sa EU, barem nominalno, dodatno povećati. EU je ključni strateški partner Srbije zbog ogromnog globalnog ekonomskog, tehnološkog i političkog značaja, ali i, na neki način, referentna tačka za Srbiju budući da je modernizacija naše zemlje kao prirodni prioritet srpskih elita praktično neodvojiva od evropskih integracija, odnosno punopravnog članstva u Uniji.

Ključne reči: ekonomija, spoljna politika, robna razmena, Srbija, Evropska unija, integracije.

Sedamnaest godina evropskih integracija Srbije

Proces stabilizacije i pridruživanja koji je EU inicirala 1999. godine kao regionalni proces integracije dizajniran posle Dejtonskog sporazuma za Zapadni Balkan, a koji podrazumeva niz jednostranih i bilateralnih mera prema ovim zemljama pod

¹ Autor je viši naučni saradnik na Institutu za evropske studije, Beograd.

E-pošta: goranvnikolic@gmail.com

uslovom da ispune određene političke i ekonomske uslove.² Intenziviranje saradnje sa Evropskom unijom počinje 9. oktobra 2000. godine kada Savet ministara EU ukida sankcije prema tadašnjoj SRJ, u novembru naša zemlja pristupa Procesu stabilizacije i pridruživanja, a 1. decembra dobija autonomni preferencijalni tretman, koji je najveći deo domaćeg izvoza na Zajedničko tržište stavio na bescarinski režim. Snažan rast razmene sa EU ogleda se pre svega u uvozu iz ove integracije i pored asimetričnog sporazuma u korist Srbije (odnosno kasnije Državne zajednice SCG). Autonomni trgovinski preferencijali u suštini olakšavaju pristup domaćih privrednih subjekata tržištu EU, što povratno podrazumeva i određene napore domaćih preduzeća da svojom proizvodnom ponudom odgovore na potrebe tog tržišta.

Osnov za ulazak u novu fazu odnosa Srbije (SCG) sa EU predstavljala je Solunska agenda za Zapadni Balkan i ostali dokumenti usvojeni na solunskom Samitu EU i Samitu EU–Zapadni Balkan (20–21. juna 2003). Evropskim partnerstvom su operacionalizovani ciljevi sadržani u Solunskoj agendi, a ono je prilagođeno individualnim potrebama svake zemlje, tj. rezultatima koje je postigla u procesu približavanja EU. Unija je oktobra 2005. godine odobrila početak pregovora o potpisivanju Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SSP), ali su oni privremeno zamrznuti maja 2006. godine.³ Posle „zamrzavanja” potpisanog sporazuma u aprilu 2008. godine, usledilo je odmrzavanje SSP-a i podnošenje kandidature Srbije za članstvo decembra 2009. godine.⁴ Istovremeno je nastupila vizna liberalizacija, a Srbija je već od kraja januara 2009. godine počela da jednostrano primenjuje SSP.

² Proces stabilizacije i pridruživanja kao politički i institucionalni okvir dugoročne politike EU prema zemljama Zapadnog Balkana pretpostavlja primenu tzv. politike uslovljavanja (demokratizacija, poštovanje ljudskih i manjinskih prava, vladavina prava, ekonomske reforme i ispunjavanje međunarodnih obaveza), kako bi EU efikasno uticala na zemlje regiona da očuvaju započete unutrašnje reforme procese.

³ Proces približavanja EU praktično je bio uslovljen problemima saradnje sa Hagom i odnosima sa Crnom Gorom. Odlučniji koraci ka prevazilaženju ovih problema učinjeni su oktobra 2004. modelom dvostrukog koloseka i intenziviranjem saradnje sa Haškim tribunalom početkom 2005. godine. Srbija je ponovo dobila olakšice za izvoz šećera i slobodan izvoz tekstila u EU i, što je najvažnije, odobrena je pozitivna Studija o izvodljivosti u aprilu 2005. godine kao značajan faktor rasta poverenja potencijalnih investitora.

⁴ SSP, konačno i pravno obavezujuće, omogućio je izvoz u EU bez carina i ograničenja za većinu naših proizvoda, sa izuzetkom određenih proizvoda ribarstva (pastrmke), vina, šećera i junećeg mesa. Otežavajuća okolnost za korišćenje ovih mera su veoma duge i složene procedure uspostavljanja administrativno-tehničke saradnje za izvoz tzv. osetljivih proizvoda (posebno poljoprivrednih i prehrambenih), kao i činjenica da tržište EU poseduje visok nivo zaštite (u vidu zahtevnih standarda kvaliteta), visok stepen zaštite potrošača i zdravstvene standarde za proizvode iz trećih zemalja.

To zemlji nije donelo veće štete i pored delimičnog faznog sniženja carina, koje je u 2009. godine u proseku iznosilo 1,9 procentnih poena (najmanje za tzv. visoko osetljive proizvode koji će biti pod najvećim „udarom” konkurencije iz EU). Carine su 2014. godine svedene na nulu. Srbija je marta 2012. godine dobila status zemlje kandidata, a septembra 2013. godine stupio je na snagu SSP da bi januara 2014. pregovori o pristupanju bili otvoreni.⁵ Do sada je otvoreno 12 poglavlja, poslednja dva u februaru 2017. godine (**poglavljje 20** o preduzetništvu i industrijskoj politici i **poglavljje 26** o obrazovanju i kulturi). Proces približavanja odvija se sporim tempom, što je posledica nerazrešenih odnosa sa vlastima u Prištini ali i nespremnosti EU da u skorije vreme odobri novo proširenje.

U izveštaju EU o napredovanju Srbije u 2016. godini navodi se da vlada vidi članstvo u Uniji kao prioritet i potencira se da je ostvarila određeni nivo napretka u sprečavanju i suzbijanju korupcije, koja i dalje nastavlja da bude ozbiljan problem.⁶ Srbija je konstruktivno učestvovala u regionalnim inicijativama i radila na poboljšanju bilateralnih odnosa u duhu pomirenja i ostala je posvećena implementaciji sporazuma postignutih u dijalogu sa Kosovom koji je omogućila EU, ali je napredak bio ograničen. Srbija treba dodatno da unapredi planiranje investicija i prioritizaciju strateški važnih infrastrukturnih projekata. U oblastima javnih nabavki, statistike, monetarne politike ili finansijske kontrole, Srbija je umereno napredovala. U izveštaju se navodi da će Srbija morati postepeno da usklađuje svoju spoljnu i bezbednosnu politiku sa zajedničkom spoljnom i bezbednosnom politikom EU u periodu do pristupanja. Srbiju čeka još nekoliko formalizovanih koraka ka EU, što bi moglo da potraje oko deceniju. Nakon što zemlja kandidat reformiše nacionalno zakonodavstvo u skladu sa *acquis communautaire*-om, kada je svaki kriterijum ispunjen i svako poglavljje zatvoreno, postignuti sporazumi se definišu ugovorom o pristupanju koji potpisuju i potom ratifikuju država kandidat i sve države članice Unije i to u skladu sa njihovim ustavnim pravilima (u parlamentu ili na referendumu).

Komplementarnost evropskih integracija i CEFTA

Posle EU, najvažniji ekonomski partner Srbije je Centralnoevropski sporazum o slobodnoj trgovini (*Central European Free Trade Agreement – CEFTA*), na koje

⁵ “Serbia on the path towards the EU”, 2017, <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/serbia-factograph.pdf>, 07/08/2017.

⁶ “Serbia 2016 Report”, COM(2016) 715 final, 9 November 2016, European Commission, ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2016/20161109_report_serbia.pdf, 02/10/2017.

zajedno otpada šest sedmina srpskog izvoza i oko dve trećine domaćeg robnog uvoza. CEFTA je posledica političke podrške i pritiska EU, ali i realne ekonomske povezanosti balkanskih zemalja (potpisan 2006). CEFTA je i mala „igraonica“ priključenja EU, gde sve zemlje članice na neki način treba da se pripreme za obaveze koje podrazumeva punopravno članstvo. Zajedničko tržište ekonomski sličnih zemalja može da posluži kao poligon za testiranje spremnosti da se uđe u otvorenu tržišnu utakmicu koja vlada na tržištu EU. Iako, teoretski, subregionalni aranžmani (kao što je npr. CEFTA, Sporazumi o slobodnoj trgovini sa Evroazijskom unijom, Turskom, skori ulazak u Svetsku trgovinsku organizaciju) imaju komplementarnu ulogu u procesu opšteevropskog povezivanja, stvar iz srpske perspektive izgleda nešto drugačije. Tržište CEFTA, odnosno zemalja regiona (plus Moldavija), zajedno sa EU (na koju otpada čak dve trećine srpske razmene) ključno je za privredu Srbije, prvo zbog činjenice da na njemu Srbija ostvaruje kontinuiran i snažan suficit. Imajući u vidu da će zemlje CEFTA, izuzevši Moldaviju, u narednih 10 ili 15 godina verovatno ući u EU, jasno je da će se značaj razmene sa EU dodatno povećati.

Pored toga, udeo ovih zemalja u ukupnom izvozu naše zemlje je znatan (oko petine), dok je njihovo učešće u domaćem robnom uvozu pet puta manje. Istina, udeo zemalja CEFTA u izvozu i uvozu Srbije praktično konstatno opada; na tržište ovih zemalja 2000. godine je išla skoro trećina domaćeg robnog izvoza, učešće je blago palo 2005. godine na 32,5%, mada je njegova apsolutna vrednost više nego duplirana, da bi 2016. godine ono iznosilo 20,2% (dok je vrednost izvoza u evrima opet duplirana, na skoro 2,8 milijardi evra). Tendencije su slične kada je reč o uvozu jer se njegov udeo više nego propolovio od 2000. godine kada je iznosio 9% (325 miliona evra) na 4,1% srpskog uvoza 2016. godine ili oko 0,7 milijardi evra. Ubedljivo najveći spoljnotrgovinski partner od zemalja CEFTA je BIH (8,4% robnog izvoza 2016, dok je udeo u uvozu skoro četiri puta manji: 2,3%), a da slede Crna Gora i Makedonija (sa po grubo dvostruko manjim učešćem u izvozu Srbije). Dakle, za Srbiju je region CEFTA pet puta značajniji kao izvozno tržište nego kao uvozno.

Kada stavimo u odnos podatke o broju stanovnika EU (505 miliona) i CEFTA, bez Srbije (14 miliona) sa podacima o relativnom značaju za izvoznu ekspanziju dolazimo do podataka o intenzitetu robne razmene, koji je veoma visok kada je u pitanju izvoz Srbije u zemlje regiona. Empirijski je dokazano postojanje snažne veze između zajedničke granice zemalja i višestruko veće trgovine u odnosu na trgovinu između zemalja koje se ne graniče. U slučaju Srbije dodatne faktore predstavljaju i zajednički jezik, mentalitet, navike.

Ipak, rast razmene sa CEFTA u periodu 2000–2016. godine bio je znatno skromniji od rasta ukupne razmene. Robni izvoz je rastao 9,8%, a uvoz samo 5% (kumulativni rast izvoza 4,5 puta, a kod uvoza 2,2 puta), dok je ukupni robni izvoz imao prosečni porast od 13,2% a robni uvoz 10,3%. Tome je, pre svega, doprineo

relativno visok udeo robne razmene sa Bosnom i Hercegovinom i Makedonijom 2000. godine, kada smo sa te dve zemlje imali praktično slobodnu trgovinu, a zemlja bila u faktičkoj izolaciji prema većini ostalih zemalja.

Za Srbiju i zemlje CEFTA potencijal ekonomske saradnje sa susednim zemljama je značajan, ali postoje i velika ograničenja. To se pre svega odnosi na nepovoljnu strukturu srpskog izvoza i mali broj velikih izvoznika. Ne treba očekivati da će CEFTA dati snažan podstrek privredama njenih članica, posebno ne u poređenju sa povezivanjem sa EU koje je od ključne važnosti za sve ove države, ali će na srednji i dugi rok koristiti (niže cene, ekonomija obima, kvalitetnija robna ponuda, uštede zbog male prostorne distance) biti veće od troškova. Zemlje regiona imaju tehnološki zastarele industrije, međusobno konkurišu u izvozu u Uniju i praktično nemaju toga puno da ponude jedne drugima. Najviše koristi od bescarinskog prostora imaju kompanije sa relativno kvalitetnom ponudom koje na ovaj način lakše dolaze do novih potrošača, dok su glavni gubitnici biti preduzeća koja preživljavaju zahvaljujući otežanom nastupu konkurenata iz okruženja na domaćem tržištu. U svakom slučaju, ujedinjavanje usled konkurencije EU ima malo smisla, imajući u vidu relativno skori ulazak svih zemalja CEFTA u EU, kao i međusobnu konkurenciju pri izvozu na tržište EU. Relativno nizak nivo spoljne trgovine Srbije sa nekim od zemalja u okruženju kao i očekivani nastavak rasta ukupne domaće spoljnotrgovinske razmene, ukazuje da je realno je da se i narednih godina nastavi trend nominalnog porasta trgovine sa zemljama regiona.

Dinamika robne razmene Srbije i Evropske unije

U periodu nakon 2000. godine Srbija je ostvarila nešto više stope rasta razmene sa zemljama EU od rasta ukupne razmene (računato u evrima). Taj trend (izuzevši robni uvoz iz EU 2017) se nastavio i tokom 2016. godine i u prvih sedam meseci 2017. godine, kada je izvoz u EU rastao 13,7% (a ukupni izvoz 13,2%), dok je uvoz iz EU povećan za 11,4% (a ukupni uvoz za 13,1%).⁷ Tokom 2016. godine izvoz u EU je porastao za 12,2% (a ukupni izvoz 11,6%), dok je uvoz iz EU povećan za 7,2% (ukupni uvoz za 6,1%).⁸

⁷ „Statistika spoljne trgovine”, br. 245, god. LXVII, 31. avgust 2017, Republički zavod za statistiku, webzrzs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/02/57/60/st13082017.pdf, 31/08/2017.

⁸ Republički zavod za statistiku, 2017. webzrzs.stat.gov.rs/WebSite/public/PageView.aspx?pKey=711&URL=http://pod2.stat.gov.rs/ElektronskaBiblioteka2/Pretraga.aspx?pubType=, 31/08/2017.

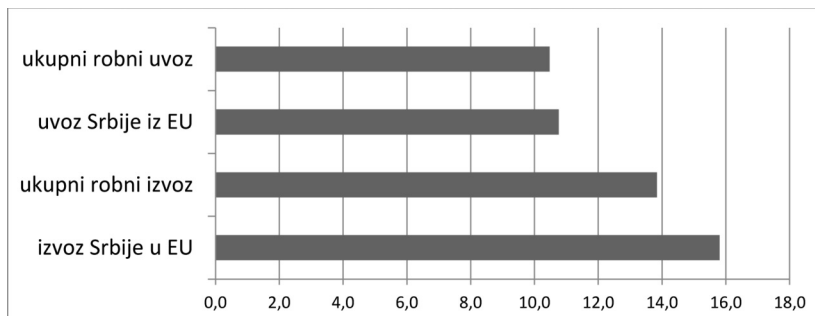
Tabela 1: Stope rasta (i kumulativni rast) robne razmene Srbije i EU (i ukupne razmene Srbije)⁹

	2016/2000		2017/2000	
	Prosečne stope rasta	Kumulativni rast	Prosečne stope rasta	Kumulativni rast
Izvoz Srbije u EU	15,9	10,6	15,8	12,1
Ukupni robni izvoz	13,9	8,0	13,8	9,1
Uvoz Srbije iz EU	10,7	5,1	10,8	5,7
Ukupni robni uvoz	10,3	4,8	10,5	5,4

Ako korigujemo vrednost razmene Srbije za procenjeni udeo Crne Gore 2000. godine (izraženo u evrima), dobićemo relativno visoke prosečne godišnje stope rasta domaćeg izvoza i uvoza u tom periodu (robni izvoz rastao je po prosečnoj stopi od 13,9% a uvoz od 10,3%; kumulativno rast je iznosio osam puta kod izvoza i 4,8 puta kod uvoza). Ako na osnovu trenda u prvih sedam meseci projektujemo vrednost robnog izvoza i uvoza u 2017. godini dobićemo prosečne godišnje stope rasta domaćeg izvoza i uvoza u razdoblju 2000–2017. godine od 13,8%, te uvoza od 10,5% (kumulativno je rast iznosio 9,1 puta kod izvoza i 5,4 puta kod robnog uvoza). Istovremeno, rast razmene sa EU bio je nešto viši, te se i udeo EU28 blago povećao u ukupnoj razmeni, i to sa oko polovine robnog izvoza 2000. godine na dve trećine 2017. godine, dok je kod uvoza ostvaren porast sa grubo tri petine na 62,9% u periodu januar–jul 2017. godine. Nakon što smo za 2000. godinu dodali vrednosti naše razmene sa 13 zemalja koje tada nisu bile, a sada jesu članice „evropske porodice“ robni izvoz Srbije u EU rastao je prosečno 15,9% u periodu 2000–2016. godine, odnosno 15,8% od 2000. do 2017. godine (tako da se u 17 godina nakon 2000. domaći robni izvoz u EU uvećao 12,1 puta). Istovremeno robni uvoz Srbije iz EU imao je skromniji rast od 10,7% u periodu 2000–2016. godine odnosno 10,8% od 2000. do 2017. godine (kumulativni rast robnog uvoza Srbije iz EU iznosio je 5,7 puta u prvih 17 godina 21. veka). Ovu sliku može da remeti vrlo visoko učešće Bugarske od 9,6% u našem uvozu 2000. godine, ali s druge strane kao kontrabalans deluje marginalno učešće Poljske i Slovačke, te znatno manji udeo uvoza iz Slovenije i Hrvatske nego danas.

⁹ Izračunato na osnovu podataka Republičkog zavoda za statistiku i trenda u prvih sedam meseci 2017. godine.

Grafikon 1: Stope rasta robne razmene Srbije (ukupne i sa EU) 2000–2017. godine¹⁰

Postavlja se pitanje da li je realno očekivati snažniji porast izvoza na tržište EU u narednim godinama i da li bi Srbija mogla pratiti put uspešnih zemalja u tranziciji (sada članova EU), koje su u poslednjih skoro četvrt veka ostvarile značajan porast izvoza, posebno u EU, uz drastično unapređenje njegove strukture (preorijentacija na proizvode više faze prerade). Ono što treba očekivati do sredine sledeće decenije su blage promene u pogledu izvoznih destinacija Srbije. Udeo EU trebalo bi da nastavi da se povećava, a učešće CEFTA da se smanjuje. Rast udela izvoza u Uniju biće posledica rasta intraindustrijske trgovine, dok će verovatni pad udela zemalja CEFTA pri očekivanom visokom rastu vrednosti izvoza, biti posledica relativne zasićenosti tržišta postojećim nivoom razmene.

Struktura robne razmene Srbije i Evropske unije

Ključni aspekt ekonomske saradnje Srbije sa zemljama EU je robna razmena, i tu beležimo povoljne tendencije poslednjih godina. Unapređenje strukture izvoza, uz blagu realnu depresijaciju dinara sve do početka 2017. godine, doprinelo je znatnom rastu robnog izvoza prema ovim zemljama poslednjih godina, te se inače visok robni deficit na srpskoj strani smanjuje. To je uzrokovalo nastavak trenda rasta pokrivenosti ukupnog uvoza izvozom (na 77,3% 2016. godine), ali i kod razmene sa EU (pokrivenost je 80,9%). Dobijanjem statusa kandidata za EU, a i ranije primenom SSP-a Srbija je fazno otvorila tržište za robe iz Unije. Od početka 2014. godine carine, osim na određeni broj agrarnih proizvoda, svedene su na nulu.

¹⁰ Izračunato na osnovu podataka Republičkog zavoda za statistiku i trenda u prvih sedam meseci 2017. godine (posmatrano u tekućim evrima).

Pokazuje se da porast udela evrozone u ukupnom srpskom izvozu dugoročno dovodi do poboljšanja strukture ukupnog izvoza usled unapređenja evropske uvozne tražnje kojoj srpska izvozna privreda mora da se prilagođava. Ono što se čini gotovo izvesnim je da bi u narednim godinama trebalo da dođe do značajnog apsolutnog porasta razmene se članicama EU, ali i do povećanja njihovog udela u ukupnom robnom izvozu Srbije (trenutno dve trećine). Sadašnja privredna struktura ne dozvoljava dugoročno ozbiljniji rast izvoza, kao i očekivani relativno spor rast svetske razmene (nakon krize rast globalne razmene se prepolovio, što je verovatno sekularna tendencija). Istina, za Srbiju je važniji rast eksternog uvoza EU i on se dinamično povećava u prvoj polovini 2017. godine (po stopi od čak 10,7%), što ukazuje da se i na toj strani, izvesno usled rasta agragatne tražnje u zemljama EU, može tražiti šansa za domaću izvoznju ekspanziju.¹¹ Bazična pretpostavka za rast izvoza na zahtevno tržište zemalja Unije je, pored promene strukture, i porast proizvodnje, uzimajući u obzir visoku međuzavisnost tendencija domaće produkcije i izvoza. Srbija povećava uvoz iz EU ne zato što je kupovna moć u zemlji jača, nego zbog toga što velike investicije zahtevaju uvoz opreme i mašina koje velikim delom dolaze iz Nemačke i Italije.

Struktura srpskog izvoza u EU je nepovoljna, ali je nakon Velike recesije ostvaren izvestan pomak, npr. kroz pad udela resursno intenzivnih proizvoda.¹² Otežavajuća stvar za unapređenje strukture izvoza je relativno brz rast izvoza u EU, koji se onda dobrim delom zasniva na postojećim proizvodima. To je, dobrim delom posledica smanjenja udela metala u izvozu usled snažnog pada njihovih cena na berzanskim tržištima. Dakle, robni izvoz u EU je čak u većoj meri od ukupnog izvoza zasnovan na proizvodima niže faze finalizacije; njegovu osnovu čine sirovine i reprodukcioni materijali, što je karakteristika izvoza nedovoljno razvijenih zemalja.

Na tabeli se mogu videti vodeće robne grupe u izvozu Srbije u EU, tj. značajna i dobrim delom pozitivna promena udela vodećih 15 robnih grupa u izvozu Srbije u

¹¹ "Euro area international trade in goods surplus €26.6 bn", Eurostat, 2017, <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/8140001/6-17082017-BP-EN.pdf/776624d1-27ed-420f-b6d5-7b539c35c530, 05/09/2017>.

¹² O blagom unapređenju strukture domaćeg robnog izvoza i njegovog dela koji ide u EU, statističke i ekonometrijske analize su radili, pored ostalih, Miroslav Zdravković i Nikolić Goran. Videti: Miroslav Zdravković, „Stepen sličnosti i komplementarnosti izvozne ponude Srbije sa zemljama Jugoistočne Evrope, zemljama Centralne Evrope i uvoznom tražnjom EU”, *Poslovna politika*, oktobar 2006, str. 13–16; Goran Nikolić, *Pokazatelji spoljnotrgovinske razmene Srbije sa Evropskom unijom i svetom*, Zavod za udžbenike, Beograd, 2010, str. 280; Goran Nikolić, "Is there a structural improvement in merchandise exports of Balkan countries in the period 2000–2012?", *Economic Annals*, Vol. LVIII, No. 196, January–March 2013, pp. 99–132; Goran Nikolić, "Structural changes of Serbian Merchandise Exports 2000–2013", *The Review of International Affairs*, No. 1153–1154, 2014, pp. 66–83.

EU u period od 2007. do 2016. godine. Karakteristično je i nisko učešće visokih tehnologija i veliko učešće proizvoda niske tehnologije u ukupnom izvozu. Srpska izvozna struktura je značajno diverzifikovana, što svakako nije pozitivno, dok iz EU uvozimo, pre svega, putničke automobile, mašine za pojedine industrijske grane, telekomunikacionu opremu, neelektrične mašine, motorna vozila za prevoz robe itd. Udeo EU u ukupnoj razmeni, koji još nije dostigao dve trećine za Srbiju, je značajno viši kod zemalja, do 2004. godine kandidata, a danas članova „evropske porodice“.

Tabela 2: Promena strukture srpskog robnog izvoza u Evropsku uniju (2007–2016)¹³

Udeo robnih grupa u ukupnom izvozu u EU:	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Električne mašine i oprema i njihovi dijelovi; snimači zvuka i reproduktori	5.4	7.8	9.8	8.6	9.6	13.0	12.1	11.9	12.5	15.9
Vozila koja nisu železnički ili tramvajski vozni park, i njihovi dijelovi i pribor	1.2	1.4	2.1	2.1	2.3	7.2	18.4	18.4	15.8	14.0
Mašine, mehanički uređaji, nuklearni reaktori, kotlovi; njihovi delovi	4.7	5.3	6.2	4.8	5.1	5.5	5.3	5.7	6.0	6.0
Plastika i proizvodi od njih	4.6	4.6	3.7	4.1	4.5	3.6	4.8	4.6	4.9	5.2
Guma i proizvodi od gume	5.0	4.4	4.4	4.4	4.8	4.1	3.9	4.1	4.5	4.2
Žitarice	1.7	1.2	5.1	5.6	5.9	8.1	3.9	4.8	4.2	4.0
Nameštaj; posteljine, dušeci, podupirači dušeka, jastučići i slični punjeni namještaj	1.9	1.6	1.9	1.9	1.9	2.0	1.9	2.5	3.4	3.7
Jestivo voće i orasi; kore citrusnog voća ili dinje	4.9	4.4	5.5	4.3	4.3	3.8	3.6	3.6	4.1	3.5
Gvožđe i čelik	16.8	18.5	10.4	13.1	11.6	4.1	3.2	3.5	4.2	3.4
Odeća i pribor za odeću, pleteni ili kukičani	4.1	4.1	5.0	4.2	3.8	3.7	2.7	2.9	2.9	2.8
Proizvodi od gvožđa ili čelika	3.3	3.5	3.3	2.5	2.5	2.8	3.1	3.0	2.8	2.7

¹³ Izračunato na osnovu *World Trade Map*, dostupno na: <https://www.trademap.org/Index.aspx>.

Udeo robnih grupa u ukupnom izvozu u EU:	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Bakar i proizvodi od bakra	6.5	5.3	4.8	6.5	6.6	5.3	3.6	2.7	2.6	2.5
Aluminijum i proizvodi od aluminijuma	6.8	5.0	3.9	4.3	5.2	4.0	3.0	3.1	3.0	2.5
Papir i karton; proizvodi od papirne pulpe, od papira ili od kartona	1.3	1.2	2.1	2.2	2.2	2.1	2.0	2.4	2.6	2.3
Mineralna goriva, mineralna ulja i proizvodi njihove destilacije; bitumenske supstance	0.7	0.9	2.6	3.8	2.0	2.6	3.8	3.3	2.4	2.2

Imajući u vidu visoku uvoznju zavisnost domaće industrije pozitivno je da se najveći deo robnog uvoza zasniva na repromaterijalima, sirovinama, komponentama i opremi (skoro četiri petine) koji su u dobroj meri ugrađeni u izvozne proizvode ili su sastavni deo proizvoda industrije koji se realizuju na domaćem tržištu. Srbija se, slično drugim zemljama jugoistočne Evrope, još nije u značajnijoj meri integrisala u međunarodne proizvodne mreže.

Unapređenje izvoza zahteva veći uvoz novih tehnologija i opreme. Ključ je u većem udelu investicija u BDP-u, što je neostvarivo bez jačeg priliva stranih direktnih investicija, koja bi doprinele restrukturiranju realnog sektora privrede. Ovde je ostvaren značajan pomak prethodne skoro četiri godine, kada ukupan priliv stranih direktnih investicija čini preko 5% BDP zemlje, a u 2017. godini taj udeo će preći 6% (što se može videti na osnovu podataka o izvršenju platnog bilansa).¹⁴ Priliv investicija iz zemalja EU, koje su najznačajniji investitor u Srbiji čineći uglavnom oko četiri petine ukupnih stranih direktnih investicija, ipak se ubrzao poslednjih godina (ukupna vrednost iznosi oko 2,1 milijardi evra u 2017), i što je posebno važno reč je o grinfild investicijama.

Tabela 3: Neto investicije u Srbiju iz zemalja Evropske unije u periodu 2010-2017. godine (u milionima evra)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017 IQ
Ukupne neto SDI	1133	3320	753	1298	1236	1804	1861	501
SDI u EU 28	823	2681	551	1074	1074	1480	1210	372
Udeo EU 28	72,6%	80,7%	73,2%	82,8%	86,9%	82,1%	65,0%	74,3%

Izvor: Narodna banka Srbije

¹⁴ www.nbs.rs/internet/cirilica/80/platni_bilans.html

Kako je neosporno da autonomne trgovinske mere EU imaju snažan uticaj na izvoz Srbije na Zajedničko tržište, od velikog značaja je preduzeti napore da se dati preferencijali potpuno iskoriste što, do sada, često nije bio slučaj, pre svega, zbog strukture i kvaliteta domaćih izvoznih proizvoda.¹⁵ Usklađivanje trgovinskih zakona sa pravilima EU posebno se odnosi na oblasti carinskog postupka, prava nadmetanja, prava društva, računovodstva, poreza i bankarskih propisa. Srbija je usvojila moderan Carinski zakon, usaglašen sa svim propisima i posebno usklađen sa carinskim kodeksom Evropske unije. U svakom slučaju, kada je reč o spoljnotrgovinskoj politici, ona će u perspektivi prvenstveno biti limitirana težnjom Srbije za priključenjem EU i Svetskoj trgovinskoj organizaciji.

Srbija bi trebalo da aktivnije koristi inpute za proizvodnju jer danas izvozi uglavnom intermedijarne proizvode (niski troškovi inputa bi, u određenim industrijama, mogli biti komparativna prednost Srbije). Srbija je u poslednjim godinama imala komparativne prednosti, pre svega, kod proizvoda poljoprivrede i prehrambene industrije, osnovnih metala, gume i određenih odevnih predmeta, što je u skladu sa raspoloživošću prirodnih resursa i cenom radne snage. Među proizvode „zvezde” srpskog izvoza spadaju: proizvodi od aluminijuma, smrznuto voće (maline) i orasi, pneumatske gume, obuća, polimeri etilena, presvučeni limovi-otpad, čarape i hulahopke, ženska odela. Zasnivanje izvoza na proizvodima nižeg stepena obrade, koji u međunarodnim okvirima imaju sve manji značaj svakako nije dugoročno rešenje, ali imajući u vidu vrlo nizak nivo izvoza zemlje i visok spoljnotrgovinski debalans čini se da Srbija i nema drugu alternativu.

Uticaj kursa dinara na spoljnotrgovinsku razmenu sa Evropskom unijom

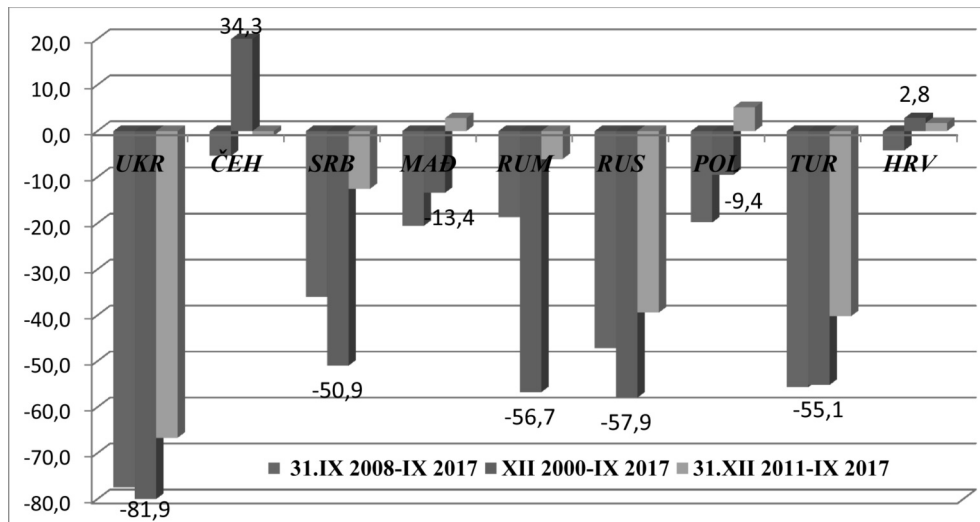
Privredna kretanja u Srbiji u značajnoj meri su pod uticajem dešavanja u EU. Relativno spor oporavak EU reflektuje se kroz relativno spor rast uvozne tražnje i investicija, te je realno usporavanje rast domaćeg izvoza. Pogođen je i domaći bankarski sistem jer kapital na svetskim tržištima postaje skuplji. Detektuje se i rast odbojnosti investitora prema tržištima u razvoju, što potencijalno ugrožava stabilnost dinara. Kurs dinara je u znatnoj meri uvezan sa tendencijama u evrozoni, kao i na globalnom finansijskom tržištu.

¹⁵ Npr. veliki problem je nabaviti uverenje da je roba preko 50% srpskog porekla (tzv. EUR 1), što demotiviše mnoge preduzetnike u Srbiji te radije plaćaju carinu, nego se bave tom složenom papirologijom.

Od oktobra 2008. do kraja februara 2009. godine zabeležen je rapidan pad kursa dinara, koji je izgubio skoro petinu svoje vrednosti prema evru, da bi od februara dinar bio faktički stabilizovan. Nakon 2009. godine usledilo je ponovno blago slabljenje srpske valute, koje je povremeno prekidano. Snažan pad dinara u prvih pet meseci ekonomske krize nije bio izuzetak i većina moneta starog kontinenta izvan evrozone, su bile suočene sa slabljenjem prema evru (naravno, izuzetak su zemlje sa fisknim režimima kursa ili valutnim odborima, koje su imale znatno smanjivanje deviznih rezervi zbog intenziviranja intervencija na deviznom tržištu: npr. Bugarska i BiH). Valute istočne i centralne Evrope su dostigle minimum prema evru tokom februara (mada ima izuzetaka: lej 20. januara, turska lira i mađarska forinta na početku marta itd), da bi potom nastupila stabilizacija ili jačanje vrednosti datih valuta prema moneti evrozone. Inače, zemlje u tranziciji su beležile značajan ekonomski rast (uglavnom od druge polovine 1990-ih), koji je bio praćen znatnim rastom spoljnog duga (mahom od strane matice filijala banaka koje su ušle u ovaj region), i realnom aprecijacijom njihovih valuta. Zemlje u tranziciji su imale tri faze u kretanju kurseva i tokova kapitala od polovine 2008. godine. Prvu fazu predstavljao je snažan priliv ino-kapitala u trećem kvartalu 2008. godine uz aprecijaciju valuta. Drugu fazu, koja je trajala u poslednjem tromesečju 2008. godine i u prva dva meseca 2009. godine, karakterisao je nagli odliv kratkoročnog kapitala uz snažnu deprecijaciju valuta i ulazak većine zemalja u aranžman sa MMF-om. Treću fazu predstavlja stabilizacija ili blaga aprecijacija kurseva u situaciji kada je MMF garantovao stabilnost finansijskog sistema, odnosno dovoljnu količinu deviznih rezervi. Ipak, verovatno precenjene valute su otežale makroekonomsko prilagođavanje, odnosno postizanje ravnoteže na „nižem nivou“.

Kursevi zemalja u tranziciji depresirali su usled povećanog rizika, posebno imajući u vidu veliku izloženost „stranih“ banaka u ovom regionu. Cene akcija su dramatično pale. Ove zemlje su se suočile sa rastom premije rizika i kolapsom cena akcija i nekretnina (investicije u građevinarstvo su dramatično opale, posebno kod zemalja sa *housing booms*). Postavilo se i pitanje održivosti kurseva, što je dodatno podiglo rizik premiju i uslovalo snažan rast *CDS credit default swapa* i EMBI indeksa krajem 2008. i početkom 2009. godine, da bi od tada počeo snažan pad pokazatelja rizika datih zemalja. Od kraja 2000. godine snažniju depresijaciju od dinara, koji se „prepolovio“ (-50,9%) među posmatranim valutama imale su ukrajinska moneta (-81,9%), rublja (-57,9%), turska lira (-55,1%) i rumunski lej (-56,7%). Ostale posmatrane monete bile su relativno stabilne u proteklih 17 godina.

Grafikon 2: Depresijacija valuta izabranih zemalja prema evru od kraja 2000. do septembra 2017.

Izvori: www.ecb.europa.eu/stats/exchange/eurofxref/html/index.en.html, 05/09/2017.
www.exchange-rates.org/currentRates/E/UAH, 05/09/2017.
www.nbs.rs/internet/cirilica/index.html, 05/09/2017.

Poslednjih skoro šest godina (od kraja 2011) većina posmatranih valuta su bile relativno stabilne, dok je njih nekoliko beležilo veoma snažan pad. Depresijacija rublje iznosila je čak 39,4%, turske lire 40,2%, a ukrajinska moneta izgubila je neverovatnih dve trećine vrednosti. Tokom perioda od kraja 2011. do početka septembra 2017. godine dinar je depresirao prema evru za 12,5% (ali je već sredinom 2012, usled znatne apresijacije dinara, evro bio dostigao 117 dinara). U poslednjih nekoliko meseci beležimo apresijaciju (realnu i nominalnu), koja sa aspekta našeg spoljnotrgovinskog salda nije poželjna (npr. u poslednjih 12 meseci, zaključno sa 5. septembrom 2017. godine dinar je apresirao prema evru za 3%).¹⁶ Indikativno je da je u Fiskalnoj strategiji koju je uradilo Ministarstvo finansija implicitno je procenjeno da će prosečni kurs u 2017. godine biti 122,5 dinara, a 2018. 125 dinara (ove proračune na osnovu prosečnih kurseva za otplatu kamata uradio je Fiskalni savet RS).¹⁷ Za srpsku privredu, posebno njen spoljnotrgovinski saldo, bilo bi dobro da se ostvare projekcije Ministarstva finansija.

¹⁶ <http://www.nbs.rs/internet/cirilica/index.html>, 2/9/2017.

¹⁷ „Fiskalna strategija za 2017. godinu sa projekcijama za 2018. i 2019. godinu”, Ministarstvo finansija Vlade Republike Srbije, 2016, www.mfin.gov.rs/UserFiles/File/dokumenti/2016/Fiskalna%20

Generalno, uticaj kursa na domaći izvoz reperkutuje se kroz standardni model, koji se svodi na mogućnost da se realnom depresijacijom domaće valute podstaknu izvoznici (usled viših cena u dinarima) da više izvoze zbog povećane konkurentnosti na ino-tržištima. S druge strane, uvoz u slučaju depresijacije nacionalne monete postaje skuplji izraženo u dinarima, te uvozna roba samim tim postaje manje konkurentna na domaćem tržištu i to usled realno manje kupovne moći potrošača u Srbiji ili usled konkurentnije domaće robe.

Zaključna razmatranja

Da li će Srbija poput naprednijih zemalja u tranziciji ostvariti drastičnu promenu izvozne strukture u pravcu porasta udela proizvoda više faze finalizacije i održati visoke stope rasta izvoza zavisice, u najvećoj meri, od nivoa investicija, posebno stranih direktnih investicija, ali i od sektora u koje će one pristizati.¹⁸ Ako strani kapital (koji je krucijalan faktor preliivanja znanja), čiji je značajan priliv realističan u narednim godinama, bude investiran u većoj meri u (propulzivne) delatnosti sa višim nivom primenjene tehnologije, onda se već u srednjoročnom periodu može očekivati bitnija kvalitativna promena domaćeg izvoza i njegov brzi rast. Izvoz koji bi u većoj meri bio baziran na tehnološki intenzivnim proizvodima drastično bi unapredio ekonomske perspektive zemlje zbog brzorastuće globalne tražnje za ovim proizvodima, odnosno zbog velike dodatne vrednosti koja se ostvaruje njihovom prodajom.

Otvaranje poglavlja, koje je započelo krajem 2015. godine značajno je za investitore koji odlučuju o dolasku u Srbiju ili povećanju svog prisustva. Udruženja investitora posebno insistiraju na potrebi da se poveća predvidivost poslovnog okruženja i smanji birokratija, u čemu će značajnu ulogu imati (skoro) pokretanje pregovora o članstvu. Činjenica je da je integracija zemalja centralne Evrope izazvala ogroman talas stranih investicija, što se teško može ponoviti kada je u pitanju

strategija%202017.pdf, 05/08/2017; „Ocena predloga zakona o budžetu za 2017. godinu i fiskalne strategije za period 2017–2019”, Fiskalni savet, 2016, www.fiskalnisavet.rs/doc/ocene-i-misljenja/2016/Ocene%20budzeta%20za%202017%20i%20Fiskalne%20strategije%20za%20period%202017-2019.pdf, 04/08/2017.

¹⁸ Na osnovu analiza prof. Milojka Arsića i stručnjaka okupljenih oko *Kvartalnog monitora* jasno je da je postojeći udeo fiksnih investicija od oko 18% u BDP-u Srbije nedovoljan za snažniji rast, te da je dostizanje srednje-evropskog proseka (23% BDP-a) neophodno. Videti: *Kvartalni monitor*, br. 48, januar–mart 2017, FREN, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, str. 13; Milojko Arsić, „Šta je potrebno za održiv rast privrede Srbije?”, *Kvartalni monitor*, br. 40, januar–mart 2015, FREN, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, str. 69–73.

Zapadni Balkan. Samo otvaranje i preliminarno zatvaranje nekih poglavlja je od velikog značaja jer tada konačno počinje finalno uobličavanje domaće regulative. Kroz harmonizaciju zakonskih okvira i dugogodišnjih pregovora o različitim poglavljima evropske pravne tekovine, kao i putem striktnog procesa nadgledanja implementacije zakonskih promena, kontinuirano će se poboljšavati sveukupno poslovno okruženje i pravna sigurnost. Evropske integracije unapređuju vladavinu zakona, posebno u pogledu trgovinskih i ugovornih pitanja, izvršenja imovinskih prava, regulisanja konkurencije, i predvidivost regulatornih i zakonskih promena. Po biznis udruženjima, u Srbiji ima previše birokratije, npr. procedura za dobijanje dozvola i različitih odobrenja čije sprovođenje zahteva preveliko vreme i trošak. Ograničenje umnožavanja parafiskalnih nameta (razne takse) takođe je od velikog značaja za biznis.

Bez ozbiljnog restrukturiranja domaće privrede, koja bi na tržište mogla da izbaci sofisticiranije proizvode koji bi bili kompatibilni sa uvoznom tražnjom, pre svega, razvijenih zemalja, nije moguće ostvariti dobre izvozne rezultate (postoji bitna razlika između restrukturiranja koje poboljšava kvalitet proizvoda sa unapređenjem proizvodne tehnologije i specijalizacije koja se faktički svodi na promene količine izvoza u „odgovoru” na liberalizaciju). Očekivano je da se trend porasta izvoza na zahtevno tržište EU nastavi, čemu će najveći doprinos dati (pored niske baze) nastavak restrukturiranja potpomognut stranim direktnim investicijama (mahom iz zemalja EU), ali i dalje institucionalno približavanje Srbije EU, koje bi u doglednoj budućnosti trebalo da se završi kroz punopravno mesto u „evropskoj porodici”. I pored toga što proizvodi nižih faza prerade ne mogu biti oslonac buduće ekspanzije izvoza u EU, Srbija će morati da izvozi i pod nepovoljnim uslovima, čekajući da efekti povećane konkurentnosti usled restrukturiranja privrede te priliva stranih direktnih investicija (koje su, kao i finansijska pomoć, najviše stizale iz EU od 2000), poboljšaju strukturne performanse privrede (u smislu njene veće kompatibilnosti sa potrebama svetskog, odnosno evropskog tržišta).

Istina, članstvo u EU uniji ne garantuje ni ekonomsku stabilnost ni prosperitet, što pokazuju primeri Grčke ili Mađarske. Ipak, Srbija ulaskom u EU dobija uticajnijii glas na međunarodnoj pozornici, bolju zaštitu srpske manjine u Evropi, bolji međunarodni imidž. Odustajanje od evropskih integracija dovelo bi nas u paradoksalnu situaciju da se odvajamo od već utabanog političkog procesa kojim idu Srbi na Kosmetu, crnogorski Srbi, kao i Republika Srpska. Put u EU, sa čijih prostora su oduvek dolazili modernizacijski procesi, se po svemu sudeći nastavlja.

Bibliografija

- Arsić, Milojko, „Šta je potrebno za održiv rast privrede Srbije?“, *Kvartalni monitor*, br. 40, januar–mart 2015, FREN, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, https://www.fren.org.rs/sites/default/files/qm/QM40srpski_0.pdf, str. 69–73.
- “Euro area international trade in goods surplus €26.6 bn”, Eurostat, 2017, <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/8140001/6-17082017-BP-EN.pdf/776624d1-27ed-420f-b6d5-7b539c35c530>, 05/09/2017.
- „Fiskalna strategija za 2017. godinu sa projekcijama za 2018. i 2019. godinu”, Ministarstvo finansija Vlade Republike Srbije, 2016, www.mfin.gov.rs/UserFiles/File/dokumenti/2016/Fiskalna%20strategija%202017.pdf, 05/08/2017.
- Kvartalni monitor*, br. 48, januar–mart 2017, FREN, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Nikolić, Goran, *Pokazatelji spoljnotrgovinske razmene Srbije sa Evropskom unijom i svetom*, Zavod za udžbenike, Beograd, 2010.
- Nikolić, Goran, “Is there a structural improvement in merchandise exports of Balkan countries in the period 2000–2012?”, *Economic Annals*, Vol. LVIII, No. 196, January–March 2013, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, pp. 99–132.
- Nikolić, Goran, “Structural changes of Serbian Merchandise Exports 2000–2013”, *The Review of International Affairs*, No. 1153–1154, 2014, str. 66–83.
- „Ocena predloga zakona o budžetu za 2017. godinu i fiskalne strategije za period 2017–2019”, Fiskalni savet, 9. decembar 2016, www.fiskalnisavet.rs/doc/ocene-i-misljenja/2016/Ocene%20budzeta%20za%202017%20i%20Fiskalne%20strategije%20za%20period%202017-2019.pdf, 04/08/2017.
- “Serbia 2016 Report”, COM(2016) 715 final, 9 November 2016, European Commission, ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2016/20161109_report_serbia.pdf, 02/10/2017.
- „Statistika spoljne trgovine”, br. 245, god. LXVII, 31. avgust 2017, Republički zavod za statistiku, webzrzs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/02/57/60/st13082017.pdf, 31/08/2017.
- Zdravković, Miroslav, „Stepen sličnosti i komplementarnosti izvozne ponude Srbije sa zemljama Jugoistočne Evrope, zemljama Centralne Evrope i uvoznom tražnjom EU”, *Poslovna politika*, oktobar 2006.

Goran NIKOLI

**ECONOMIC DETERMINATION OF SERBIAN FOREIGN POLICY:
THE CRUCIAL IMPORTANCE OF EUROPEAN INTEGRATION
FOR ECONOMY OF SERBIA**

Abstract: The most important part of the economic cooperation between Serbia and the EU, in addition to the inflow of foreign direct investments, loans, remittances (and donations), which predominantly come from the EU countries, is the exchange of goods and services. From 2000 there has been significant growth of trade between Serbia and the EU; merchandise exports and imports increased at double-digit rates over the past 16 and half years. In the same period, the share of EU in Serbian trade has not significantly changed, except for the effects of the three EU enlargement (2004, 2007, 2013), and is almost two-thirds. Having in mind that the countries of CEFTA, excluding Moldova, is likely to join the EU in the next decade, it is clear that the importance of trade with the EU would increase, at least nominally. In the last European Commission staff working document (2016) for Serbia is emphasized that the new government programme included Serbia's EU accession as a priority goal. Besides that, Serbia is only moderately prepared in the area of public administration reform. According to this report, Serbia will need to align its foreign and security policy progressively with the European Union's common foreign and security policy in the period up to accession. The EU is a key strategic partner of Serbia because of its huge global economic, technological and political significance. The EU is not just a very important partner, it is, in a way, a reference point for Serbia, as the modernization of the country, which is a natural priority for Serbian elites, is virtually inseparable from European integration and full membership in the EU.

Keywords: Economy, Foreign Policy, Merchandise Trade, Serbia, the EU, Integration.